КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

УДК 793.2

КУЗИК Олег Євгенович

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРАДИЦІЙНОЇ ОБРЯДОВОСТІ ТА ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ В СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ, КУЛЬТУРНО – ДОЗВІЛЛЄВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УСТАНОВ КУЛЬТУРИ

Спеціальність
13.00.05 - соціальна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ -1998

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському державному університеті культури і мистецтв, Міністерство культури і мистецтв України, м.Київ

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, професор ПОПЛАВСЬКИЙ Михайло Михайлович, завідувач кафедри менеджменту культурно-дозвіллєвої діяльності

Офіційні опоненти:

1. Доктор історичних наук, професор КОНОВЕЦЬ. Олександр Федорович, завідуючий відділом теорії та історії національних культур Інституту українознавства Національного університету імені Тараса Шевченка, м.Київ
2. Кандидат педагогічних наук, професор СКІПАР Олександр Іванович, завідувач кафедри педагогіки і психології Київського державного університету культури і мистецтв.

Провідна організація - Український центр культурних досліджень, Міністерство культури і мистецтв України, м.Київ

Захист відбудеться 26 02 1998 року о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.34.02 Київського державного університету культури і мистецтв \ м. Київ, вул. Щорса, 36 \

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського державного університету культури і мистецтв / 252133, м. Київ, вул. Щорса, 36/

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження.

Першочерговою проблемою цивілізаційного поступу України визначено розв'язання завдань економічного розвитку: забезпечення належного споживання населення , проведення реформ, завоювання реальної незалежності на основі досягнення ресурсної і технологічної самодостатності.

Але не менш важливою повстає проблема визначення тих культурних цінностей, на яких здійснюється вибір цих пріоритетів, які складові культури визначатимуть його і обумовлюють цей вибір зараз.

Сучасна система цінностей українського народу визначалася багатьма чинниками, найважливішими з яких доцільно виділити його історично сформований культурний код та національну самодостатність суспільства. Основа життєздатності культурного коду полягає в природних тяжіннях традиційної української культури, яка з давніх часів виявляла надзвичайне багатство духу народу, особливо в різних жанрах фольклору, побутової культури, звичаєвості, народній обрядовості.

Вивченню українських народних звичаїв, традицій, обрядів, етнопедагогіки, їх ролі у процесі навчальної і позанавчальної роботи, в діяльності викладачів, учнів присвячена певна кількість дисертаційних досліджень. В цих роботах характеризується системний підхід до формування національних і загальнолюдських моральних цінностей в українській етнопедагогіці (О.Д.Ярмоленко); розкривається соціально-педагогічний потенціал українських народних обрядів у системі виховання морально-духовних цінностей особистості (Г.Я.Майборода); досліджуються педагогічні умови засвоєння народних звичаїв і традицій в позанавчальній діяльності (В.О.Стрельчук), фольклору в групових формах дозвіллєвої діяльності (Л.В.Шемет); розкриваються особливості морального виховання (Ю.І.Підборський, Т.Р.Гуменникова, М.В.Іванчук); показано процес соціалізації особистості засобами родинно–побутової звичаєвості (Р.М.Прима), розвиток пізнавальних інтересів засобами народознавчого матеріалу та навчальної гри (З.С.Файчак) та ін.

Система обрядових форм вироблена і культивована українським народом впродовж віків, стала ґрунтом зрощення цілих виховних інституцій. Саме морально-етичного впливу традиційної обрядовості ніхто не заперечує, але в сучасних умовах на тлі майже "затвердженого" етноренесансу все частіше виникають суперечливі ситуації. При вивченні цих питань іноді складається

подвійне враження: з одного боку, що форми традиційної обрядовості поширюються, збагачуються, а з другого – іноді здається, що вся система народної обрядовості не визнається, нівелюється взагалі.

І дійсно, традиційні форми обрядовості, її різновиди, створені патріархальним суспільством, стають певною мірою реліктами і зберігаються в активі завдяки своїй художній цінності, тобто як естетичні пам'ятки минулого. Але чи слід так спішно відмовлятись від цього багатовічного вантажу ? Багаточисленні дослідження доводять, що обрядовість – це більше, ніж народна традиція. Вона акумулює духовні сили народу і залишається важливим фактором збереження національної самосвідомості.

Отже, традиційну обрядовість слід зберігати, сприяти її відродженню, її поширенню, впроваджувати в діяльність дозвіллєвих інститутів. Але як, в якому вигляді? Чи можуть сакральні мотиви національного мелосу, інтимного людяного спілкування, які притаманні національній обрядовості, витримати наступ чергової суперзірки ? Вирішення цієї проблеми можливе лише через з'ясування відносин між поняттями наступності та інновації.

Аналіз спеціальної літератури, висновки науково-педагогічних досліджень, педагогічна практика свідчить, що процес етноренесансу проходить дуже повільно, а впровадження різних форм традиційної обрядовості не досягає а ні бажаних меж поширення, а ні поставленої виховної мети. Це обумовлено недостатнім обгрунтуванням механізмів впровадження традиційної обрядовості в контекст діяльності сучасних навчально-виховних та культурно-освітніх закладів, намагання останніх автоматично використовувати сценарну послідовність, тексти обрядових дій поза соціально-політичних, морально - етичних змін, які притаманні сучасному суспільству.

Недостатнє дослідження проблеми зумовили вибір **теми дисертаційної роботи: "ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРАДИЦІЙНОЇ ОБРЯДОВОСТІ ТА ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ В СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ, КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЄВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УСТАНОВ КУЛЬТУРИ".**

Мета дослідження полягає у визначенні, обгрунтуванні та експериментальній перевірці програми оптимального використання традиційної обрядовості в сучасній культурно-дозвіллєвій діяльності установ культури.

В дисертації сформульована **гіпотеза,** що використання традиційної обрядовості в культурно-дозвіллєвій діяльності установ культури буде значно ефективнішим, за умови реалізації комплексної програми, яка передбачає:

- взаємодію, співпрацю, співдіяльність всіх суб'єктів – організаторів дозвілля;

- залучення до підготовки та проведення обрядових заходів фахівців-консультантів, професійних організаторів культурно-дозвіллєвої діяльності;
- творчу переробку, трансформацію автентичних текстів, сценарних планів обрядових форм, їх адаптацію до сучасності;
- проведення попередньої підготовчої роботи серед загалу населення, або конкретної аудиторії з метою формування психологічних установок на участь в обрядових діях, обізнаності з програмою, змістом, символікою ритуалів, залучення до їх підготовки і проведення;
- використання всіх можливих художніх засобів з метою створення особливо-святкової або урочисто-витриманої атмосфери спілкування;
- сприяння поширенні знань про духовне життя, загальнолюдські цінності;

Завдання дослідження:
- проаналізувати становлення української традиційної обрядовості та етнопедагогіки в її історичному розвитку та трансформації їх в часі;
- дослідити стан сучасної педагогічної, культурно-дозвіллєвої діяльності установ культури по використанню традиційної обрядовості;
- визначити, обґрунтувати та експериментально перевірити програму оптимального використання традиційної обрядовості в сучасній культурно-дозвіллєвій діяльності установ культури.

Об'єктом дослідження обрано педагогічну і культурно-дозвіллєву діяльність установ культури, **предметом** – процес впровадження традиційної обрядовості в культурно-дозвіллєву діяльність установ культури.

Теоретичними засадами дослідження стали ключові визначення науковців з даної проблеми: М.Грушевського, В.Хвойка, О.Воропая, Г.Волкова, А.С.Макаренка, Ю.Д.Руденка, В.Скуратівського, М.Г.Стельмаховича, В.О.Сухомлинського, С.І.Сявавко, К.Д.Ушинського та ін.;
принципи системно-структурного підходу до вивчення явищ природи і культури, обґрунтовані В.Г.Афанасьєвим, С.Х.Раппопором та ін.;
положення про єдність свідомості та діяльності в працях С.Рубінштейна та ін.;
положення про значення культури у формуванні та розвитку особистості, обґрунтоване С.М.Артановським, Г.Ващенком; принципи цілісного підходу до навчання особистості та її виховання в працях Ю.К.Бабанського, Ю.Л.Азарова;

основні принципи народної педагогіки та етнопедагогіки, викладені в працях Г.С.Виноградова, З.П.Васильцової; основні положення педагогіки дозвіллєвої діяльності, досліджені Є.І.Смірновою, Т.І.Баклановою та ін.

У дослідженні вивчено робочу документацію закладів культури, здійснено аналіз планів роботи, сценарних планів обрядових свят та інших обрядових форм; проведено узагальнення досвіду практичної діяльності установ культури, педагогічний експеримент (констатуючий і формуючий);

Використані: метод теоретичного аналізу філософської, культурологічної, психологічної, педагогічної, етнографічної, мистецькознавчої літератури з проблем, що розглядаються; метод спостереження, анкетування, бесід з працівниками установ культури, учасниками обрядових заходів, священиками та ін., інтерв'ю.

Базою дослідження були визначені міські будинки культури (м.Трускавець, м.Немирів), Центр дітей та юнацтва "Галичина", СШ № 51 м.Львів.

Дослідження здійснювалося в три етапи:

перший етап – пошуковий (1992-1995рр.) передбачав вивчення і аналіз психолого-педагогічної, філософської, історичної, соціологічної, етнографічної, мистецькознавчої літератури з даної проблеми; визначення об'єкту, предмету, гіпотези, завдань дослідницької роботи, розробку програми і методики експериментальної роботи;

другий етап - основний (1994-1996 рр.) становив проведення констатуючого аналізу, формуючого експерименту, апробації комплексної програми по оптимальному використанню традиційної обрядовості в педагогічній, культурно-дозвіллєвій діяльності установ культури;

третій етап – завершальний (1997р.), складав узагальнення результатів дослідження, формування його висновків.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні наступних та інноваційних механізмів, що обумовлюють українську традиційну обрядовість в її історичному розвитку та трансформації її в часі; у визначенні та обґрунтуванні комплексної програми оптимального використання традиційної обрядовості в педагогічній, культурно-дозвіллєвій діяльності установ культури.

Практичне значення наукового дослідження полягає в тому, що в роботі розроблені рекомендації по проведенню обрядових дій установами культури, запропонована методика залучення і підвищення рівня активності учасників національних обрядів, визначені особливості використання різноманітних

обрядових форм, що дозволить організаторам культурно-дозвіллєвої діяльності вибирати будь-яку з них, орієнтуючись на розроблені характеристики.

Матеріали і висновки дисертації впроваджуються в практичній роботі клубних установ Львівської, Вінницької областей, використовуються в навчальному процесі Львівського училища культури і мистецтв, можуть бути включені до культурологічних дисциплін, програм курсів підвищення кваліфікації працівників культурно-освітніх закладів.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження були викладені на науково-практичних семінарах з краєзнавства, які проводились на базі Інституту народознавства НАН України (м.Львів - 1994-1996 рр.), науково-практичних конференціях у Рівненському інституті культури (1996 р.), Львівському державному університеті ім.І.Франка (1995 р.), науково-практичних семінарах спеціалізованих установ культури і освіти з питань традиційної обрядовості і звичаєвості, національного виховання і розвитку особистості людини; з проблем галузі культури й дозвілля, пошуку нових сучасних шляхів діяльності установ культури; підготовки методичних матеріалів для лекційних і семінарських занять учнів та студентів з питань української етнопедагогіки, традиційної народної культури; виступи перед викладацькою і студентською аудиторією про шляхи використання надбань традиційної обрядовості та української етнопедагогіки в сучасному педагогічному процесі.

Структура роботи відповідає меті і завданням дослідження: складається із вступу, двох розділів, висновків, також має 8 додатків, 176 найменувань у списку використаних літературних джерел.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ.

У вступній частині обґрунтовується актуальність теми дослідження, проаналізовано ступінь наукового осмислення та розробки проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, а також розкрито його наукову новизну та практичне значення, визначаються положення та гіпотеза, апробація дослідження та теоретичне значення.

Перший розділ "Традиційна обрядовість як явище в процесі виховання ціннісних орієнтацій духовного розвитку особистості" вміщує результати теоретичного аналізу літератури за темою. Акцентується увага на філософському, культурологічному, психолого - педагогічному визначенні категорій "традиція", "наступність", "інновація", поняття "трансформація", їх функціональному значенні в духовному поступі етнонаціональної спільноти.

Етнонаціональне життя функціонує на основі набутих традицій, що проявляються в накопиченні суспільно-історичного досвіду, вираженого у відповідних стереотипах діяльності і їх передачі з покоління в покоління. На відміну від звичаїв, які набуваються емпірично, традиції звернені безпосередньо до духовного світу людини, виконуючи роль стабілізації та відтворення людських відносин.

Отже, **традиція** (від лат. "tradition"- передача, переказ) – виражений у соціально-організованих стереотипах соціально-культурний досвід, який акумулюється, відтворюється у всіх членів суспільства. Не варто розуміти традицію як відсталість, консервативність, оскільки головна ознака традиції - певний ступінь сталості і неодмінно міцність спадкоємних зв'язків у розвитку.

Наступність – це утримання , збереження й відтворення тих духовних цінностей, сукупність яких складає духовну самобутність народу.

Наступність забезпечує зв"зок між предками та нащадками і виявляє себе у нормах і ритуалах життєвої поведінки, в символах єдності поколінь. Важливішою складовою частиною наступності є традиційна обрядовість, форми якої, зберігаючи свій зміст, сенс, можуть трансформуватися, пристосовуючись до соціальних змін.

Інновація – (від лат. "in"- в , та "novatio" – оновлення, зміна) – якісні зміни в стереотипах національно-культурної творчості, обумовлені потребами національного самоусвідомлення в адекватних формах культурного життя та різними зовнішніми впливами (розвиток засобів масових комунікацій тощо).

Поняття **"трансформація"** майже тотожно інновації (від лат. "transformation" – перетворення) – видозміна, зміна властивостей, якостей.

Ці поняття перебувають в діалектичній єдності, але їх необхідно розрізняти.

В розділі також обгрунтовується сутність традиційної обрядовості, розкриваються механізми її генезису, особливості трансформації форм календарно-трудової та родинно-побутової обрядовості. Визначаються фактори, що обумовлюють зміни форм традиційної обрядовості в ціннісному аспекті на сучасному етапі.

Саме ці фактори потребують розгляду традиційної обрядовості як соціокультурного явища, від його визначення як комплексу синхронно творчого синтезу (текст, мелодія, хореографія, ігрова дія тощо) до більш широкого його розуміння як традиційної народної культури в цілому.

Такий перехід дозволив поширити на саму обрядовість функції духовних цінностей. Серед них найважливішими є: консолідуюча, інтегративна,

символічна, комунікативна, естетична, морально-етична. Їх виникнення обумовлене функціонуванням насамперед обрядових, ритуально-культових дій, виготовленням і поширенням творів мистецтва. При висвітленні характерних рис всіх функцій, особлива увага приділялась визначенню естетичної та морально-етичної функції, оскільки відомо, що кожний народ створює свій ідеал довершеності в житті, мистецтві, побуті (традиційно це проявляється в стилях національного одягу, пісні, танцю тощо). А комплекс морально-етичних норм ґрунтується традиційними елементами національної культури, обумовленими історичними коріннями роду і народу.

Ці норми відіграють регулятивну роль у визначенні характеру стосунків між поколіннями, жінками і чоловіками, дітьми і дорослими і, як правило, мають звичаєве походження.

У зв'язку з цим розглядаються засоби засвоєння зразків традиційної обрядовості (календарно-трудової, родинно-побутової), що становлять цілісну систему передачі знань, традицій і звичаїв від покоління до покоління, розкривається зміст різних форм традиційної обрядової культури.

Розглядаючи традиційну обрядову культуру як сферу реалізації цінностей і простір людського спілкування через процеси засвоєння і оволодіння традиційною спадщиною попередніх поколінь, визначається, що саме соціально-економічний фактор розвитку і вдосконалення культури побуту, обумовлює формування вищих стадій громадського устрою, відбивається на формах і засобах передачі соціально-культурного досвіду народу.

Але сутність української духовної культури визначалася не лише природними поступовими змінами економічного розвитку. На ній позначився тиск імперських культур, оскільки Україна впродовж довготривалого часу знаходилась у колоніальній залежності.

За часів російської імперії царська влада здійснювала селективну політику: вона категорично не допускала розвитку елітних форм української культури, але не утискувала національно-традиційних. І все ж в наслідок цього довготривалого процесу українська культура втратила цілісність своєї системи.

За радянських часів традиційна культура зазнала великих втрат. Внаслідок секуляризації, декларативного впровадження більшовицьких догм під гаслами войовничого атеїзму та боротьби з "націоналізмом" і "патріархальними пережитками", вона викорінювалася і шаборонялася.

В умовах довготривалого поневолення українського народу, тиску панівної культури (рівень якої у порівнянні з українською визначається як

вищий дуже умовно), в надрах української культури виникає потяг до захисту власних національно-культурних цінностей.

Утвердження реальної незалежності України, поступове усвідомлення народом своєї гідності обумовлюють формування і поширення руху духовного етноренесансу, відновлення авторитету національної культури.

Але процес етноренесансу набуває сил дуже повільно. Позначається складність умов, соціально-політичний та економічний стан держави, нарешті – інертність людської свідомості, звичаєвої культури.

Сучасний стан розвитку української духовної культури можна охарактеризувати поширеним в культурології терміном – "культурний шок". Головними причинами, які обумовлюють особливості даного факту на Україні є:

1. Вакуум в системі цінностей, що виник з руйнуванням комуністичної доктрини (а нова система цінностей ще не усвідомлена людьми).
2. Велика різниця в темпах змін, що відбуваються в економічній, політичній сферах та формуванні системи цінностей.
3. Сучасна українська культура являє собою, свого роду, гибрид традиційної культури і радянської з притаманним їй догматизмом, подвійною мораллю, соціалістичною культурою.

В розділі аналізується узагальнений досвід практичної культурно-дозвіллєвої діяльності установ культури по впровадженню зразків традиційної обрядовості. Визначається, що зміст цієї діяльності на довгі роки був позбавлений форм суто національних. Масова робота культурно-освітніх закладів набувала рис "тігантоманії", вдаваної урочистості. Вона носила характер механічного перенесення різних традиційних і звичаєвих форм в штучно створені, несумісні з ними умови. Таким визначається минулий досвід.

Аналіз результатів констатуючого експерименту, завдання якого полягало у вивченні, узагальненні сучасного практичного досвіду установ культури по впровадженню традиційної обрядовості в педагогічній, культурно-дозвіллєвій діяльності, показав, що саме цей напрям потребує значного удосконалення.

Опит зання, проведене серед директорів, провідних спеціалістів, організаторів культурно-дозвіллєвої діяльності установ культури м.Львова, (також Львівської області), Дрогобича, Стрия, курортних центрів санаторних установ м.Трускавця, Моршина, Немирова, Вінниці (всього 176 осіб) показало, що майже всі вони позитивно відносяться до необхідності впровадження і використання різноманітних форм (за змістом) традиційної обрядовості у своїй роботі. Але тільки 12% з опитаних проводять обрядові свята постійно, 37% -

проводять їх часто, 35% - лише інколи, а 15% - вважають проведення обрядових дій недоцільними.

З'ясовуючи ці факти, в ході експерименту було проаналізовано 23 масових заходи обрядового змісту в 3 санаторіях (Трускавець, Моршин, Немирів), Центрі дітей та юнацтва й Палаці культури ім.Г.Хоткевича (м.Львів), міських будинках культури (м.Трускавець, Стрий).

Було проведено анкетування 376 присутніх на цих святах. Аналіз результатів анкетування довів, що майже половина опитаних була на заходах випадково і нічого не знала про їх проведення, 41% опитаних не знає сутності обрядових дій, 20% - взагалі скептично відноситься до ритуалів, вважаючи їх архаїчними і віджитими, 31% - висловили свою зацікавленість, обізнаність обрядових дій, їх магічності, символіки оберегів. Ці показники є дуже вражаючими, оскільки серед регіонів України обрані нами Львівська, Вінницька області знаються як місцевості з досить високим рівнем релігійності. На підтвердження цій характеристиці 44% опитаних визначили, що вони (більше або менше) ходять до церкви.

Структурний аналіз 132 сценарних планів обрядових заходів дозволив зробити висновок, що більшість із сценаріїв за змістом або механічно відтворюють автентичні джерела народних обрядів (32%), або нагадують знайомі тематичні вечори з наповненням їх "новими персонажами" з народних свят (37%).

Зустрічі і розмови з 11 священниками привели до висновку, що церкви дуже ревно відносяться до церковних обрядів, їх канонічних вимог. Але й вони намагаються враховувати зміни сучасних перетворень в суспільстві.

Проведене дослідження переконало, що найбільш напрацьованими і поширеними в культурно-дозвіллєвій діяльності установ культури є форми традиційної обрядовості, пов'язані з календарно-трудовими святами. Значно менша увага приділяється опануванню форм сімейної обрядовості, хоч і тут є значні зрушення.

Дані анкетування показали, що працівники закладів культури майже не приймають участі у поширенні знань (педагогічний процес) про народні обряди, традиції, не проводять попередньої (роз'яснювальної) роботи з метою підготувати майбутню аудиторію до активної участі в обрядовому заході.

Таким чином, результати констатуючого експерименту дозволили зробити певні висновки :

- традиційна обрядовість набуває свого поширення в культурно-дозвіллєвій діяльності установ культури (педагогічний, виховний аспект);

- зростає зацікавленість людей до змісту, сенсу обрядових дій, але бракує знань, обізнаності з правилами, послідовністю та символікою ритуалів (обрядодійств);
- форми традиційної обрядовості вельми різноманітні, але найбільшого поширення зазнали переважно календарно-трудові свята і обряди ;
- у більшості сценарні плани обрядових дій механічно повторюють автентичні тексти без творчої переробки і осмислення змісту, без трансформації, адаптації їх до сучасних змін ;
- установам культури бракує взаємодії з громадськими структурами, творчими спілками, релігійними установами тощо;
- недостатня увага приділяється попередній підготовчій роботі з аудиторією, залученню присутніх до активної участі в обрядових діях (залишає бути кращою поінформованість людей про обрядові заходи установ культури).

Висновки констатуючого експерименту дозволили визначити програму формуючого експерименту, мета якого полягала в експериментальній перевірці шляхів удосконалення педагогічної, культурно-дозвіллєвої діяльності установ культури по впровадженню зразків традиційної обрядовості.

В другому розділі " Система впливу морально-духовних цінностей на виховання і розвиток людини в процесі соціокультурної діяльності " – розкриваються педагогічні умови ефективного використання традиційної обрядовості в педагогічній, культурно-дозвіллєвій діяльності установ культури. Серед них :

- наявність взаємодії, співпраці, співдіяльності всіх суб'єктів – організаторів дозвілля по впровадженню національної обрядовості;
- проведення навчальної роботи, з метою поширення знань про духовне життя, загальнолюдські цінності, генетичні джерела національних обрядів, ритуалів, звичаїв, особливості їх розвитку, трансформації ;
- синтезування всіх можливих художніх засобів з метою створення художньо оформленого простору спілкування ;
- стимулювання присутніх до активної участі в обрядових діях, масових іграх, змаганнях, процесіях творчих формах (спів, танець, декламування, дійство);
- творча професійна переробка, трансформація автентичних джерел обрядів з урахуванням світоглядних позицій суспільства, наукових надбань;
- завчасна проінформованість населення щодо майбутнього обрядового заходу (; оз'яснювальна робота);

- проведення попередньої роботи з майбутньою аудиторією з метою формування психологічних установок на участь в обрядових діях, а не пасивного споглядання, залучення до підготовки обрядових дій, їх проведення ;
- дотримання диференційного підходу, враховуючи наявність різного обрядового досвіду ;
- проведення обрядових дій професіоналами – фахівцями.

Сукупність навчально-виховної і культурно-дозвіллєвої діяльності у педагогічному процесі установ культури дає підстави сформувати спеціальну організацію педагогічного процесу як одного з можливих шляхів прилучення людей до цінностей обрядової культури, звичаїв та традицій і опанування їх зразків. Основи для їх систематизації закладені у працях дослідників (М.Чубинського, М.Сумцова, П.Єфименка, В.Гнатюка, В.Милорадовича).

Ці умови визначили основу програми оптимального впровадження традиційної обрядовості в педагогічну, культурно-дозвіллєву діяльність установ культури, ефективність якої перевірялась в ході формуючого експерименту. В розділі визначені завдання, методи, послідовність його проведення.

Обираючи базу дослідження, ми намагалися вийти за обмежене коло демографічних і культурних характеристик свого регіону (Західних областей України). Тому свій вибір зупинили на місті – курорті Трускавець, в якому найоптимальніше репрезентована модель українського народу.

Отже, експеримент проводився на базі трускавецького будинку культури . В ньому брали участь 450 відпочиваючих (230 – з санаторію "Дніпро" в якості експериментального масиву та 220 – з санаторію "Каштан"- в якості контрольного).

Формуючий експеримент грунтувався на принципах етнопедагогіки, в його проведенні особлива увага зверталася на впровадження різноманітних форм культурно-дозвіллєвої діяльності установ культури (і українських обрядів особливо). При виконанні дослідно-експериментальної роботи були застосовані різні методи : бесіди, розповіді, анкетування, включене спостереження, інтерв'ю, аналіз сценарних планів, текстів тощо. Це допомогло визначити рівні "відкритості" людей до участі в обрядових діях і безпосередня участь в їх проведенні.

На підставі результатів констатуючого експерименту були визначені показники активності людей по відношенню до обрядових дій. Серед них мотивація присутності на обрядовому заході (випадкова - здебільшого пасивна

– заздалегідь активна); відкритість до народної обрядовості, емоційно чуттєве її сприйняття (негативне – індиферентне – позитивне): рівень обізнаності щодо сутності обрядів, ритуалів, звичаїв (низький - середній – високий), рівень участі (тільки споглядав – приймав участь тільки в 1-3 з масових заходів – приймав участь більш, ніж в 3 складових частинах обрядового дійства).

Завляки визначеним градаціям, рівні сприйняття обрядових дійств "відкритості" запрошених до участі в них були розподілені у наступному порядку :

- креативний (творчий) передбачає наявність позитивного ставлення до традиційної обрядовості, високого рівня обізнаності щодо сутності, змістовності і символіки ритуалів, обрядів, позитивної мотивації і високої активності ;
- середній – передбачає швидше пасивну позицію присутніх, середній рівень знань про народні звичаї та обряди ;
- пасивний (індиферентний) – відбиває закритість до сприйняття обрядових дій, суто споглядальну позицію до участі в них, відсутність знань елементарних основ національної культури тощо.

Початковий зріз визначив майже однакове розподілення відпочиваючих (як експериментальної, так і контрольної груп) за рівнями "відкритості" : 12 -10% віднесені до креативного рівня; 42-47% - до середнього; 48-43% - до пасивного.

Впродовж періоду відпочинку учасникам експериментальної групи була надана можливість прослухати кілька бесід про генетичні корені (автентичну основу) української традиційної обрядовості, відвідати концерти фольклорних колективів, прийняти участь в творчих конкурсах, вікторинах, присвячених народним звичаям та обрядам, прийняти участь в тематичних екскурсіях, зустрітися з майстрами традиційних ремесел, декоративно-ужиткового мистецтва.

До підготовчої роботи були залучені наукові працівники, які розкрили різні підходи до духовного життя людини, ознайомили респондентів з історією наукових досягнень і їх наслідками для світоглядної картини світу.

Різноманітні групові та масові заходи були преамбулою до проведення святкових урочистостей до Зелених свят (Трійця) і Купальської обрядовості (організаторами експерименту були обрані саме ці обряди). Після завершення обрядових свят було проведено анкетування учасників експерименту.

В розділі розкриваються кількісні та якісні характеристики цього опитування: узагальнюються його результати, підводяться підсумки, робляться певні висновки.

Результати засвідчують, що внаслідок експериментальної роботи креативний (творчий) рівень серед учасників експериментальної групи зріс порівняно з початковим показником на 31% (було 12% - стало 43%), середній рівень – майже не змінився – 45% (було 42%), пасивний рівень втратив своїх респондентів (було 43%, стало – 9%). Майже всі учасники експериментальної групи виявили свою зацікавленість і активну позицію до необхідності зберігати і примножувати національні традиції.

Аналіз результатів опитування респондентів контрольної групи довів зріст показників креативного рівня на 9% (було 10% , стало 19%); не виявлено кількісної динаміки у представників середнього рівня (було 47% , стало – 51%), а зниження пасивного рівня здійснилося на 13% (було 43%, стало – 30%).

Таким чином, експериментальна робота підтвердила основні положення гіпотези дослідження щодо необхідності запровадження комплексної програми по використанню традиційної обрядовості в педагогічній, культурно-дозвіллєвій діяльності установ культури.

Ця програма додатково перевірялась тотожним методом на базі Львівського Центру дітей та юнацтва "Галичина" (в експериментальному дослідженні приймали участь 90 учнів середньої школи № 51 та 160 учасників художніх колективів та аматорських об'єднань Центру).

Впродовж навчального року діти експериментальної групи приймали участь в різноманітних заходах, що проводились за спеціальною програмою. Діти контрольної групи приймали участь в деяких з них не систематично. Кульмінаційним для дітей були свята веснянкового і Великоднього циклу.

Аналіз кількісних та якісних характеристик, отриманих під час проведення цього експерименту, підтвердив достовірність даних, отриманих в м.Трускавці. Це дало можливість додатково переконатися в слушності положень гіпотези дослідження, зробити висновки стосовно отриманих результатів.

Одночасно з експериментальною перевіркою гіпотетичних положень, була розроблена і апробована програма спецкурсу для учнів училища культури. В матеріалах розділу викладено цю програму разом з визначенням особливостей дидактичного процесу у викладанні основ української національної обрядовості і методики її використання в педагогічній, культурно-дозвіллєвій діяльності закладів культури.

Результати дослідження обумовили наступні **висновки :**

1. Організація педагогічної, культурно-дозвіллєвої діяльності установ культури обумовлена загальним станом української духовної культури, яка одночасно з активним процесом відродження національних традиційних цінностей відчуває вакуум в системі цінностей, що виник внаслідок руйнування комуністичної доктрини, а також тиск стереотипів радянської соціалістичної культури.
2. Сучасний етноренесанс на Україні проходить під впливом таких культуротворчих векторів, як нова система цінностей, що запозичується з країн Заходу разом з ринковими моделями економічної трансформації суспільства, старої радянської системи настанов і стереотипів поведінки, які домінують у суспільній свідомості, та цінностей традиційної національної культури, яка збереглася і швидко відроджується.
3. Традиційна обрядовість є важливою передумовою життєдіяльності українського народу, становить найсуттєвішу частину традиційно-побутової культури, оскільки фіксує певну ритмічну послідовність життя людей, є своєрідним носієм соціальної інформації поколінь. Генетичною основою традиційної обрядовості являється сукупність морально-естетичних надбань протягом всієї історії народу, які в більшій чи меншій мірі трансформувалися в часі. Разом з ними в постійному розвитку, безперервному адаптуванні перебували форми, засоби традиційної обрядовості.
4. Впровадження різноманітних форм традиційної обрядовості набуває значного поширення в сучасній педагогічній, культурно-дозвіллєвій діяльності установ культури, але оптимального використання їх морально-етичного, виховного потенціалу поки не видно. Серед основних причин не дуже високої ефективності форм традиційної обрядовості визначені : намагання суб'єктів – організаторів культурно-дозвіллєвої діяльності механічно використовувати автентичні джерела обрядів, ритуалів без урахування змін світоглядних позицій, багатолітнього розриву наступності поколінь тощо. Деякі форми традиційної обрядовості не підлягають творчому опрацюванню, необхідній трансформації.
5. Впровадження традиційної обрядовості в педагогічну, культурно-дозвіллєву діяльність установ культури буде успішним за умов реалізації комплексної програми, яка передбачає :

- взаємодії, співпраці, співдіяльності всіх суб'єктів – організаторів дозвілля ;
- творчої переробки, трансформації автентичних змістів, текстів, сценарних планів обрядових форм, адаптації їх до сучасності ;
- проведення попередньої підготовчої роботи серед загалу населення, або конкретної аудиторії з метою формування психологічних установок на участь в обрядових формах, обізнаності з програмою, змістом, символікою ритуалів, залучення до їх підготовки і проведення ;
- використання всіх можливих художніх засобів з метою створення особливої святкової або урочисто - витриманої атмосфери спілкування ;
- сприяння в поширенні знань про духовне життя, загальнолюдські цінності, важливість таких якостей як доброта, щирість, уважність, повага, відповідальність, співчуття ;
- залучення до підготовки та проведення обрядових заходів фахівців – консультантів, професійних організаторів культурно-дозвіллєвої діяльності.

6. Саме такий підхід до впровадження традиційної обрядовості в сучасну педагогічну, культурно-дозвіллєву діяльність установ культури буде сприяти поширенню традиційної національної культури, залучати людей до художньо-оформленого спілкування, збагачуватися досвідом попередніх поколінь.

Основні положення дисертаційного дослідження відображені у таких публікаціях :

1. Методичні поради по вивченню курсу "Народознавство" для учнів загальноосвітніх, мистецьких шкіл і студентів училищ культури. -- Львів: Вид. МКУК, 1996. – 19 с.
2. Традиційна культура та українська етнопедагогіка в сучасному педагогічному процесі. \\ Матеріал до проблем культури і педагогіки. – Львів: Вид. ДУ"ЛП", 1997. – 15 с.
3. Громадський побут як система факторів соціально-економічного розвитку українського народу. \\ Матеріал до питання становлення і сутності громадського устрою українського народу. – Львів: Вид. УАД, 1997. – 17 с.
4. Автентична основа традиційної культури українського народу. \\ Матеріал до питання історії розвитку української традиційної культури. – Львів: Вид. УАД, 1997. – 15 с.
5. Особливості дидактичного процесу у формуванні особистості людини. \\ Матеріал до питання системи навчання і виховання. - Київ: Вид. КДІК, 1997. – 19 с.

6. Фольклор як життєдайне джерело у системі навчання і виховання молодого покоління. \\ Матеріал до питання культури, народного мистецтва, фольклору. - Київ: Вид. УЦКД, 1997. – 14 с.
7. Шлях духовного вдосконалення. \\ Національне виховання: формування світогляду й духовних цінностей у студентської молоді. Тези доп. Міжвузівської науково – практичної конференції. – Рівне: РДІК, 1996. – 85-86 с.

Кузик О.Є. Трансформація традиційної обрядовості та її використання в сучасній педагогічній, культурно-дозвіллєвій діяльності установ культури. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 - соціальна педагогіка . - Київський державний університет культури і мистецтв, Київ, 1998.

Дисертацію присвячено питанням організації педагогічної діяльності установ культури в процесі вдосконалення культурно-просвітницької і дозвіллєвої діяльності.

В роботі розкрито значення процесу відновлення і засвоєння зразків традиційної української культури (обрядів, звичаїв). Запропоновано систему виховної діяльності із використанням форм, засобів та методів сучасного педагогічного процесу. Основні результати роботи знайшли своє практичне застосування у діяльності установ культури, мистецтва, дозвілля.

Ключові слова: традиційна культура, обрядовість, засвоєння, педагогічний процес, установи культури, дозвілля, особистість.

Кузык О.Е. Трансформация традиционной обрядности и её использование в современной педагогической, культурно-досуговой деятельности учреждений культуры. - Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 - социальная педагогика.- Киевский государственный университет культуры и искусств, Киев, 1998.

Диссертация посвящена вопросам деятельности учреждений культуры в процессе усовершенствования культурно-просветительной и досуговой деятельности. В работе раскрыто значение процесса обновления и осваивание образцов традиционной украинской культуры, обрядности и обычаев. Предлагается система воспитательной деятельности с использованием форм, средств и методов современного педагогического процесса. Основные результаты работы нашли своё практическое применение в деятельности учреждений культуры, искусства, досуга.

Ключевые слова: традиционная культура, обрядность, осваивание, педагогический процесс, учреждения культуры, досуг, личность.

Kuzyk Oleh. Transformation of traditional ritualism and improvement of its in modern pedagogical, leisurely activiti in cultural institutions. - Manuscript.

Dissertation for acquisition of pedagogic science degree, specialty 13.00.05 - social pedagogy - Kyiv State University of Culture and Art, Kyiv, 1998.

Dissertation is dedicated to the Questions of pedagogical activity of culture institutions in the process of improving cultural-educational and leisurely activity.

Paper clarifies the meaning of the process of restoration and appropriation of examples of traditional Ukrainian culture, custom and rituals. The system of educational activities with usage of forms and methods of modern pedagogic process was presented. Main results of the research were implemented in the activities of cultural art and leisurely institutions.

Key words: traditional culture, custom, appropriation, pedagogic process, cultural institutions, leisurely, personality.